

СЕКЦІЯ 1. СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІНГВІСТИКА: ПАРАДИГМИ, НАПРЯМИ, ПРОБЛЕМИ

*Василь Бойчук,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри перекладу та філології
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна*

ОЛЕКСАНДР ПОТЕБНЯ ЯК ТЕОРЕТИК І НОВАТОР ІСТОРИЧНОГО ПІДХОДУ ДО МОВИ

Становлення і розвій лінгвістичної науки значною мірою завдячують порівняльно-історичному методу, який панував у другій половині ХІХ століття. З іншого боку, не можна оминати увагою й психологічний напрям, що зароджується в цей час у теоретичному мовознавстві. Яскравим представником цієї європейської світоглядно-мовознавчої парадигми є український учений Олександр Потебня, який у своїй науковій концепції синтезував принципи історизму і психологізму, започаткувавши нові методики дослідження мови, зокрема синтаксису, і доповнивши інструментарій порівняльно-історичного методу в цілому. Формуючи власну лінгво-філософську концепцію, він творчо розвинув учення етнопсихолога Г. Штейнтала та І. Герберта, активно використовуючи поняття *аперцепції* як «участі відомих мас уявлень в утворенні нових думок» [1, с. 126].

У відомій праці «Думка і мова» (1862 р.) Потебня вибудовує власні теоретичні міркування, згідно з В. Гумбольдтом, поєднуючи поняття світу, мови і людини як ключові. Звідси головним завданням історії мови, на переконання вченого, є наочна демонстрація «участі слова в утворенні низки систем, що поєднують відношення особи до природи» [1, с. 171].

Отже, *слово* для О. Потебні є засадничою лінгвістичною

одиницею зі значним інтенсіоналом, причому філософське обґрунтування вчення про слово сягає своїм корінням сенсуалістичної гносеології Дж. Локка. Студіювання наукової спадщини В. Гумбольдта як представника класичної німецької філософії дозволило Потебні спиратися на діяльнісний підхід для опрацювання творчого характеру мови як єдності об'єктивного і суб'єктивного, індивідуального і соціального.

Науково виважено застосовуючи вказані принципи (сенсуальної гносеології, діялісного підходу, історизму, психологізму), Потебня обґрунтовує самостійний статус граматики і мови стосовно логіки, відкидає метафізичний підхід до трактування мовних явищ, пропонує розглядати мову як динамічно змінний феномен, що не є засобом висловлення готових, незалежних від мови думок, а радше творчим механізмом їх генерації. Тому з функціонального погляду мова – це передусім засіб пізнання людиною світу і самої себе. Звідси вона і є засобом комунікації.

Стосовно форми існування мови, то для О. Потебні це – творчість, діяльність, спрямована на пізнання, складова світорозуміння і самосвідомості людини. У структурному ж аспекті мова є системою знаків, здатних до безмежного розширення.

Лінгвістичні розмірковування, що сформували певною мірою струнку теорію мови, є надзвичайно багатогранними. Серед них, зокрема, – обґрунтування мовознавства як науки, аналіз методу лінгвістичного дослідження, визначення статусу мовознавства в системі наук, проблема мови як однієї з форм думки, учення про слово, його мовний і позамовний зміст, відношення між елементами слова, співвідношення між внутрішньою формою слова і його змістом, місце слова в пізнанні і творчості, мовлення і розуміння як творчий процес, мова як знакова система, система та історія, творення і вживання, мова і мовлення, відношення в системі мови, учення про граматичну форму, природа міжмовних відмінностей у граматичному й лексичному аспектах, значення мовних відмінностей, розвиток мислення і мови, типи розвитку

мислення, розвиток слова, граматичних категорій і речення, мова, культура і цивілізація тощо.

Розгляньмо трактування О. Потебнею методу лінгвістичного дослідження, який визначається передусім із позиції історизму пізнання. Так, учений стверджує, що будь-яке пізнання за своєю суттю є історичним і має для нас значення лише стосовно майбутнього [1, с. 306]. Цей принцип поширюється як на аналіз слів, так і кожної граматичної форми. Оскільки і людина як особистість і член суспільства, і сучасна культура, і мова є результатом багатовікових нашарувань, то мовознавство повинно бути лише історичним, як і метод лінгвістичних досліджень – історичний.

Історизм, на переконання вченого, продиктований власне метою будь-якої науки – дати пояснення явищам, які підлягають поясненню. Зважаючи на те, що ніщо в мові не може бути пояснено інакше, ніж походженням, тобто з історичного боку, то й вивчення будь-якого явища повинно йти в напрямі від сьогодення до минулого. Отже, маючи в арсеналі вивірені й ефективні методи, варто крок за кроком заглиблюватися в історію, застосовуючи наявні інструменти дослідження як у рідній, так і в іншій, древнішій, мові.

Порівнюючи інші мови, ми синтезуємо історичний метод з порівняльним. Власне, думку про порівняння всіх мов О. Потебня називає «великим відкриттям», оскільки в компаративістиці поєднуються як індивідуальні риси окремо взятої мови, так і зв'язки з іншими мовами в межах єдиної системи.

Таким чином, український мовознавець, філософ, етнолог, культуролог Олександр Потебня в XIX столітті зумів оригінально, у межах класичних світоглядних парадигм, переосмислити й доповнити прогресивні європейські лінгвістичні традиції та значною мірою вплинути на розвиток лінгвістики наступного століття.

Література:

1. Потебня О. Естетика і поетика слова : збірник. Київ : Мистецтво, 1985. 301 с.